

Dünü ve Bugünüyle Erzurum Tarih Derneği

Erzurum History Association Past and Future

Haci Ömer ÖZDEN

Prof. Dr., Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İlahiyat
Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
E-mail: oozden@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 3.3.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 30.6.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Haci Ömer ÖZDEN
oozden@atauni.edu.tr

Atf /Cite this article:
Özden, H, Ö. (2024). Dünü ve Bugünüyle
Erzurum Tarih Derneği. *ETÜT Dergisi*, 8, 69-
77.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Anadolu coğrafyasında son derece önemli bir yere sahip olan Erzurum, birçok noktada öncü olmayı başarmış bir şehirdir. Bu özelliğini yüzlerce yıldır sürdüren Erzurum'un bu öncü rolünün dikkat çekici örneklerinden biri de ülkemizdeki ilk tarih derneği olan Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği'nin bu şehirde kurulmuş olmasıdır. Tarih Derneği, Erzurum'un tarihini aydınlatmak ve tarihte oynadığı önemli rolün tarihin tozlu sayfalarında kaybolmasını önlemek amacıyla kurulmuş ve 1955 yılından bu yana bu görevi yerine getirmek için çabalayan bir dernektir. Dernek bugüne kadar bu konuda birçok faaliyet gerçekleştirmiş ve Erzurum'un kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu derneğin diğer önemli özelliklerinden biri de çalışmalarını akademik çalışmalarla tanıtmayı ve geniş çevrelere ulaştırmayı bir kültür haline getirmiş olmasıdır. Derneğin kurucularından Prof. Dr. Zeki Başar'ın 1997 yılında yayınladığı "Erzurum Tarih Derneği Kırk Yaşında" adlı eserinde gördüğümüz bu kültürün bir devamı olarak, derneğin kuruluşunun 70. yılı yaklaşırken, derneğin dünü, bugünü ve yarınını hem hatırlatmak hem de yeni bir projeksiyon sağlamak amacıyla bir yayına dönüştürmek hedefiyle hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum Tarih Derneği, Erzurum, Tarih

Abstract

Erzurum, which has an extremely important place in Anatolian geography, is a city that has managed to be a pioneer at many points. One of the remarkable examples of this pioneering role of Erzurum, which has maintained this characteristic for hundreds of years, is the Erzurum History Research and Promotion Association, the first historical association in our country was established in this city. The History Association was founded with the aim of enlightening Erzurum's history and preventing the important role it played in history from being lost in the dusty pages of history, and it is an association that has been striving to fulfill this task since 1955. The association has carried out many activities in this regard until today and has made significant contributions to Erzurum's cultural life. One of the other important features of this association is that it has made it a culture to promote its works through academic studies and to convey them to wide circles. As a continuation of this culture, which we saw in the work titled "Erzurum History Association is Forty Years Old" published in 1997 by Prof. Dr. Zeki Başar, one of the founders of the association, as the 70th anniversary of the establishment of the association approaches, it has been prepared with the aim of transforming the past, present and future of the association into a publication in order to both remind and provide a new projection.

Keywords: Erzurum History Association, Erzurum, History

Giriş

Makalenin başlığından da anlaşılacağı üzere asıl mevzu, Erzurum Tarih Derneği'nin nasıl kurulduğu, neler yaptığı ve bugüne nasıl ulaştığıyla alakalıdır. Ancak takdir edilmelidir ki hiçbir kurum durduk yere kurulmaz, kurulamaz. Bir takım sebepler olmalıdır ki bir kuruluş gerçekleştirilsin. Erzurum'un tarihi konumu ve misyonu dikkate alındığında böyle bir derneğe niçin ihtiyaç duyulduğu ancak tarihî bir altyapı veya giriş ile temellendirilebilir. Bu nedenle doğrudan doğruya Erzurum Tarih Derneği'nin kuruluşunu anlatmak yerine, önce kısa da olsa Erzurum'un tarihte üstlendiği misyonundan söz ederek sonra da derneğin kurulduğu yılların Erzurum'unu bahis konusu ederek asıl konuya geçmeyi planladık.

Anadolu; Asya, Avrupa ve Ortadoğu'nun en kritik ve stratejik bölümünü oluşturan çok önemli bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi anlamda çok önemli olan konumu geçmişte ne kadar önemliyse bugün ondan daha ileri düzeyde bir öneme ve hassasiyete sahiptir. Geçmiş zamanda ticaret ve ekonominin merkezi olan Anadolu, bu özelliğinin gereği olarak bir bilim, felsefe ve kültür yuvası, üç kıtayı birbirine bağlayan bir geçiş yolu, bir boğaz olmasından dolayı da askeri ve siyasi cazibe alanı olmuştur. Nasıl ki Anadolu'nun batıdaki kilidi ve anahtarı Çanakkale ise doğudaki kilidi ve anahtarı da Erzurum'dur. Erzurum'ın elinde tutan, Anadolu'ya egemen olmuş demektir. Bundan dolayı tarihin her devrinde önemini koruyan Erzurum, birçok devletin, imparatorluğun eline geçmiş, sık sık el değiştirmiş, birçok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır. Son olarak on birinci asırda Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunan Erzurum, 18 Eylül 1048 tarihinde Pasinler Ovası'nda elli bin kişilik Rum, Ermeni, Gürcü ve Abazalardan oluşan Doğu Roma ordusuyla Selçuklu Ordusunun karşılaşması sonrasında el değiştirmiştir. Bizans Ordusuna göre daha az sayıda olan İbrahim Yınal Bey ve Kutalmış Bey'in komutasındaki Selçuklu Ordusu, gece boyunca devam eden muharebe sonrasında birçok ganimet ve önemli kişileri esir ederek Bizans'a karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Böylece Erzurum, Pasinler Zaferi ile Türk hâkimiyeti altına girmiş bu zaferin sonucu olan 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi ile Sultan Alparslan Anadolu'ya Türklük mührünü vurmuş ve Anadolu'nun tüm kapılarını Türk milletine açmıştır. Böylece Erzurum'da da yeni bir dönem başlamış ve bir ara Araplar da Bizanslılar arasında sürekli el değiştiren Erzurum ve çevresi, tam anlamıyla bir Türk yurdu olmuş ve bundan sonrasında Erzurum, Türk hanedanları ve devletleri arasında el değiştirmiştir.

1936 yılında Erzurum'a gelen ve bir süre burada kalan İsmail Habip Sevük, bu konuyu şu cümlelerle değerlendirmiştir: "Alp Aslan, Erzurum'dan bir çarşaf ucu tutar gibi Anadolu'yu silkeleyerek bütün Bizans'ı bir çarşaftan silker gibi silip süpürüyor. Erzurum'dan bir yıl sonra Türk süvarileri Üsküdar'da görüldü." (Sevük, 2002: 362.) Erzurum'a hâkim olan Türk milleti, Anadolu'yu bir yılda Türk memleketi haline getirmiştir. Çünkü zaten Sultan Alparslan'ın Anadolu'ya Türk mührünü vurmasından çok önceleri Türkler Anadolu'ya yerleşmişlerdi. Bu, Türklerin Anadolu'daki ilk birlik kurmasıydı ve Erzurum, bu ilk birlikte yoktu.¹ "Selçuk Devleti Türk'ün Anadolu'daki ikinci birliği; Batı'nın meddini eriten, Doğu'nun meddiyle eriyen; fakat erittiği Hristiyanlığı az zamanda Hristiyanlığın beşiğinden kovdurup eridiği putperest Moğol'u da çok geçmeden Müslümanlaştırarak Anadolu'daki Türklüğü hem yeniliyle hem yeniliyle kurtaran devlet. Selçuk Devleti hem gazi hem şehittir." (Sevük, 2002: 362)

Selçuk Devleti'nin çöküşüyle Anadolu, aynı kumaşın farklı renklerine sahip bir bohça gibi oldu. Erzurum da aynı şekilde farklı Türk devletlerinin yönetimlerince yönetildi. Anadolu'daki ikinci Türk birliği, Alparslan tarafından Erzurum'da başlatılmıştı. Üçüncü Türk birliği olan Osmanlı'nın tohumu da Erzurum'da ekildi. Nasıl mı? "13. asrın ilk çeyreğinde Kaya Alp'in oğlu Süleyman Şah, Erzurum'daki Selçuk Meliki Tuğrul Şah'ın himayesine girmiş... Pasinler Ovası'na yerleşmiştir... Osmanlı tarihi, toprakta buğday gibi o ovaya ekilmiş ve taneden başak gibi o ovadan türemiştir." (Sevük, 2002: 362)

Bu ovada obasının geçimini sağlayan Süleyman Şah, istila sırasında Moğollara karşı savaşırken güneyde Fırat nehrinde atıyla birlikte boğulup şehit düşmüştür. Kabri, şehit düştüğü Suriye sınırları içerisinde. Burası bir Türk toprağı olarak kabul edilerek kabrinin başında da Türk bayrağı dalgalanmaktadır. Süleyman Şah şehit olunca Kayı aşiretinin başına oğlu Ertuğrul Gazi geçmiş ve obasını Pasin'den alıp Bilecik taraflarına yerleşmiş, onun oğlu Osman Gazi, burada Cihan devleti olan Osmanlı İmparatorluğunu kurmuş ve Osmanlı da Mondros mütarekesiyle maalesef tarihe mal olmuştur. Çünkü Mondros bir mütareke değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun

¹ İsmail Habip Sevük, Anadolu'daki Hitit, Sümer gibi eski medeniyetleri Türk olarak kabul ettiği için ilk Anadolu Türk birliğinin bunlar tarafından oluşturulduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla biz burada onun ikinci, üçüncü ve dördüncü birliğin nasıl oluştuğuna ilişkin bilgileri aktarmakla yetineceğiz.

gövdesine vurulmuş bir baltaydı. Bu, Avrupalıların Türk milletini yok etmek için uyguladıkları bir süreçti. Osmanlı Devleti öldü, fakat Türk milleti onunla birlikte ölmedi, küllerinden yeniden doğdu.

İşte dördüncü birlik, bu yeniden dirilişin adıdır ve başlangıç noktası da yine Erzurum'dur. Kurtarıcı olan Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelmiştir. Sonradan açılan Cumhuriyet caddesinde yol üzerinde bulunan Cimcime Sultan kümbetinin tam karşısında bulunan evde 8 Temmuz 1919 gecesi, yakasındaki Paşalık rütbesini çıkarmış, ordu müfettişliği görevini ve üniformasını bırakmış ve "milletimin bir ferdiyim" diyerek yeni Türkiye'yi bu fertliğin üzerine kurmuştur. Devlet ölmüştü ama Türk milletinin fertleri ayaktaydı. Ve o millet, devlet oldu. (Sevük, 2002: 363-367)²

"O evin karşısındaki kümbet Selçuklular dediğimiz ikinci Türk birliğinin tahaccür etmiş bir şahadeti gibi duruyor. Onun karşısındaki ev dahi bir kaynak gibi dördüncü birliği doğurdu. Dokuz asrın iki kıyısında karşılıklı konuşan iki yapı. İkisi Anadolu Türklüğünün dört büyük birliğiyle üç büyük bölünüşten yapıma yedi levhalı engin destanını konuşuyor. Ev, kümbette Türk'ün ezelinesi ve kümbet, evde Türk'ün ebedini selamlayarak." (Sevük, 2002: 363-364)

Farklı Türk devletlerine ev sahipliği yapan Erzurum, 1534 yılında Osmanlı yönetimine geçmiştir. Doğudan gelen tüm saldırılara göğsünü siper eden Erzurum ve Erzurumlu, Osmanlı'nın son demlerinde de kilit görevini üstlenerek Doksan üç harbinde Aziziye Zaferi ile Osmanlı Devleti'ne nefes aldırmıştır. Osmanlı Türk ordusu, 1915 yılında Allahuekber Dağlarında on binlerce şehit vererek mağlup olunca Erzurum tamamen savunmasız kalmış ve 1916 yılında Rus-Ermeni işgaline uğramış ve nice evladı Ermeni çeteleri tarafından şehit edilmiş ve nihayet 12 Mart 1918 tarihinde Türk ordusu, bu işgale son verip Erzurum ve çevre illeri Ermeni zulmünden kurtarmıştır.

Bu işgalin üzerinden bir yıl geçtiğinde Erzurum halkı, batı tarafımızdaki İngiliz-Yunan, güneyimizdeki Fransız-İtalyan işgallerine son vermeyi amaçlayan ve vatanımızı yeniden hür ve bağımsız bir ülke durumuna getirmek için bir kongre hazırlığı yapmış ve 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a Ordu Müfettişi olarak gelen Mustafa Kemal Paşa'yı 23 Temmuz 1919 tarihinde yapılan kongrenin başkanı olarak ilan etmiştir. Bu kongrede alınan kararlarla yeni devletimizin temelleri atılmıştır. Bu kongre sonrasında Mustafa Kemal Paşa, Müdâfâ-i Hukuk Cemiyeti üyesi Mazhar Müfit Kansu'ya ilk defa yeni kurulan devletin adını da "Şek-i hükümet, zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır." (Kansu, 1986: 74) Bugünkü Türkçemizle ifade edecek olursak. "Zamanı gelince kuracağımız devletin yönetim biçimi Cumhuriyet olacaktır" sözleriyle Erzurum'da dile getirmiştir. Nihayetinde Milli Mücadele'miz başlamış ve 30 Ağustos 1922'deki kesin zaferle yurdumuz işgallerden kurtarılmış ve ertesi yıl da 29 Ekim 1923'te cumhuriyetimiz ilan edilmiştir.

Ancak yirminci asırla birlikte imparatorlukların yıkılması ve yeni stratejilerin devreye girmesiyle birlikte Erzurum da stratejik önemini kaybetmiştir. 1937 yılında Erzurum'a gelen İsmail Habip Sevük, önemini kaybeden Erzurum için şunları söylemiştir: "Şark tarafından ne zaman bir harp patlarsa devlet hemen bağırdı: 'Aman Kahraman Erzurum!' Aman zamana lüzum yok; mademki kahramandır, balını yapan arı gibi o da kahramanlığını yapacak. Kahraman, her harpte yapacağını yaptı ve devlet, her harp bittiğinde kahramanı unuttu. Kan akıtmak, Erzurum en önde; imar etmek, Erzurum çok uzakta. Vatana olan borcun hiçbir zaman sonu olmaz; fakat bu serhad beldesi, vatana borcundan ziyade vatandan alacaktır." (Sevük, 2002: 343).

Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği'nin Kuruluşu

Elbette vatandan alacaklı olunamaz. Vatan, üzerinde yaşayanlardan fedakârlık bekler, fedakârlık da karşılık beklemeden yapılır. Fakat çok eski bir tarihe sahip olan Erzurum, nasıl ki Osmanlı yönetiminde sadece savaş zamanlarında hatırlanmışsa ve bu yüzden de Erzurumlular arasında "sahipsiz memleket" olarak tasvir edilmişse, Cumhuriyetimizin kuruluşu ve sonraki yıllarında da kendi kaderiyle baş başa kalmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, daha önce biri 1913'te babasının görev yeri değişikliği dolayısıyla çocukluğunda iki günlüğüne, diğeri de 1923'te Edebiyat öğretmeni olarak iki kere Erzurum'a gelmiştir. İlk gelişinde iyi durumda gördüğü Erzurum, ikinci gelişinde Rus-Ermeni işgalinin izlerini taşımaktadır ve nüfus olarak da oldukça azalmıştır. 1946 yılında parti müfettişi olarak üçüncü kez geldiğinde Erzurum, ilk iki gelişinde gördüğü şehre

² Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelişinde Ilıca'daki karşılama ve orada Mezararkalı Mevlüt Ağa'nın muhacirlikten Erzurum'a dönüşü sırasında Paşa ile karşılaşmaları ve aralarındaki konuşma, İsmail Habip Sevük tarafından Cevat Dursunoğlu'nun *Millî Mücadele'de Erzurum* isimli kitabından *Yurttan Yazılar* kitabına ek okuma olarak konulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Dergâh Yayınları Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1998, s. 71-73. Ayrıca bkz. H. Ömer Özden, "Cevat Dursunoğlu'nun Millî Mücadele Anılarında Erzurum", Erzurum Teknik Üniversitesi 100. Yılında Erzurum Kongresi Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2019- Erzurum), Bildiriler Kitabı, Editörler: Prof. Dr. Murat Küçükkuşurlu- Doç. Dr. Naim Ürkmez-Doç. Dr. Uğur Akbulut, Erzurum, 2019, s. 452-453.

göre biraz daha toparlanmış görünmektedir. Bu konuda Tanpınar şunları söylemektedir: “Bu üçüncü gidişimde Erzurum’u bir öncekine nisbetle daha çok toparlanmış, gelişmiş buldum. Yaralar dinmişti. Araya zaman dediğimiz büyük yapıcı girmişti. İnsan ömrü, unutmanın şerbetine yiyecek kadar muhtaç. Yeni hayatın eşliğinde Erzurum eskiyi, bir başka âlemi hatırlar gibi hatırlıyordu: Yakıcı yaz güneşinin altında parça parça dökülen, toz hâline gelen eski şehirle yeni yapılan beton binalar arasındaki farklar büyüktü. Fakat asıl beni sevindiren, düşündürdüren şey, istihsalin zaferini gördüğüm noktalar oldu. Şehir, iktisadî hayatının yeni baştan düzenleneceği günleri bekleyedursun; verimli, zengin toprak, köyleri yeniden kurmuştu.” (Tanpınar, 2017: 58).

Türkiye Cumhuriyeti, 1950’li yıllara kadar Erzurum’un gelişmesi için gereken bazı yatırımları başlatmış olsa bile iftihar edilen geçmişini anlatacak ve tanıyacak, kendisine sahip çıkacak sivil bir kuruma/derneğe sahip değildir. Cumhuriyet’e giden yolda ilk sesin yükseltildiği, yeni devlet yönetiminin adının ilk defa telaffuz edildiği Erzurum, yine kendi kaderini kendisi belirleme noktasında kalmış ve sesini duyuracağı kimseyi bulamamıştır. Bu durum şehirde herkes tarafından hissedilmeye başladığı için Erzurum Kongresi’nin ellinci yılına yaklaşıldığında şehri kendine dert edenlerden Dr. Zeki Başar, 1950 yılında bir dernek kurulması gereğinden arkadaşlarına bahsetmiştir. Ancak o tarihte Verem Hastanesi’nde başladığı kuruluş çalışmalarından dolayı düşüncesini geliştirememiştir. Hastanedeki işleri yoluna koyduktan sonra 1955 yılında beş yıl önce düşündüğü Erzurum’u tanıtmaya yönelik bir dernek kurma fikrini önce yakın arkadaşlarına açmış, bunun olabileceğine dair bir kanaate ulaşınca şehrin o dönemdeki Valisi Niyazi Akı ile görüşüp bu düşüncesini ona da açmış ve ondan da olumlu izlenimler alınca kuruluş çalışmalarına başlamıştır.

Verem Hastanesi Başhekimisi Dr. Zeki Başar, Erzurum Valisinden destek sözü alınca şehrimizi yöneten diğer üst düzey yöneticiler, Erzurum milletvekilleri, tüccarlar, eczacılar ve okul müdürlerinden oluşan bir kurucular listesi hazırlayıp derneğin kuruluşu için gereken resmi işlemlere başlamış ve dernek, *Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği* adıyla Mayıs 1955’te resmen kurulmuştur. İlerleyen zamanlarda derneğin adı, bir tüzük değişikliğiyle kısaltılarak *Erzurum Tarih Derneği* şeklinde değiştirilmiştir.

Kurucular listesi şu kişilerden oluşmuştur: Erzurum Valisi Niyazi Akı; Erzurum Milletvekilleri Bahadır Dülger, Abdulkadir Eryurt, Cemil Önder, Erzurum Müftüsü Sadık Solakbay; Emekli Öğretmen Sıtkı Dursunoğlu, Erzurum İlim Ocağı’ndan Necati Çelebi, un fabrikası sahibi Hamza Polat, Belediye Başkanı Samih Korukçu, Maarif Müdürü, Kemal Tunçoku, Verem Hastanesi Başhekimisi Dr. Zeki Başar, Maarif Memuru İbrahim Ünal, Eczacılar Mehmet Yazıcı, Abdurrahman Sürmen, Belediye Reisi Muavini Nevres Ankavioğlu, Avukat Veli İbrahimhakkıoğlu, Dişçi Lütfi Yalım, Tüccarlar Sebahattin Solakoğlu, Osman Çilingir, Öğretmenler Melahat Akmut, Cazim Gemalmaz, Zeki Ersoy, Kız Enstitüsü Müdürü İsmet Babalı, Lise Müdürü M. Ali Ertekin, İmam-Hatip Müdürü Tahsin Akgün, Anadolu Ajansı Memuru Veysel Salman.

Heyecanla gerçekleştirilen kuruluş çalışmalarından sonra tüzük gereği kısa zamanda seçime gidilmiş, ancak derneğin İdare Kurulu (Yönetim Kurulu) oluşturulurken kimse başkanlığa talip olmamıştır. Başta Vali Niyazi Akı olmak üzere herkes işlerinin yoğunluğunu öne sürerek başkanlık için dernek fikrini de ortaya atan Dr. Zeki Başar’ı işaret etmişler ve neticede Dr. Zeki Başar derneğin başkanlığına seçilmiştir (Başar, 1997: 5-12.)

Derneğin Yöneticileri

Erzurum Tarih Derneği’nin ilk başkanı olarak seçilen Dr. Zeki Başar’ın ilk İdare Kurulu’nda şu isimler yer almıştır. Kemal Tunçoku, Tahsin Akgün (Aşıroğlu), Cazim Gemalmaz, Hamza Polat, Niyazi Akı, Necati Çelebi ve Veli İbrahimhakkıoğlu. O zamandan bugüne kadar dernekte birçok kişi başkanlık ve yönetim kurulu üyeliklerinde görev almışlardır. Derneğin ilk başkanı olan Dr. Zeki Başar’dan sonra başkanlık yapanlar şunlardır: Tahsin Akgün (Aşıroğlu), Reşat Budak, Fahrettin Kırzioğlu, Orhan Ketecioğlu, Haşim Karpuz, Kemal Alyanak ve Ali Kurt. Bunlar arasında en uzun süre başkanlık yapanlar Dr. Zeki Başar, Tahsin Akgün (Aşıroğlu), Kemal Alyanak ve Dr. Ali Kurt’tur. (Başar, 1997: 13-21.)

Erzurum Tarih Derneği’nin son başkanı, 2000 yılında gazeteci Kemal Alyanak’ın vefatı üzerine başkanlığa seçilen ve uzun yıllar bu görevi deruhte eden Prof. Dr. Ali Kurt’tur. Dernek başkanlığını 22 yıl yerine getiren Prof. Dr. Ali Kurt’un, Covid-19 salgınının son demlerinde hastalığa yakalanıp on gün boyunca yoğun bakımda kalmasına rağmen iyileşemeyerek 26 Ocak 2022 tarihinde vefat etmesi üzerine yönetim kurulunun kararıyla H. Ömer Özden derneğin başkanlığına getirilmiştir. Yönetim Kurulu da TRT program yapımcısı şair-yazar İsmail Bingöl, emekli öğretmen araştırmacı-yazar Abdurrahman Zeynal, emekli memur İsmail Arslan ve gazeteci Mahir İnaç’tan oluşmuştur.

Erzurum Tarih Derneği’nin Faaliyetleri (Önceki Yöneticilerin ve Prof. Dr. Ali Kurt’un Derneğe Katkıları)

- *Erzurum Tarih Derneği*, kuruluşundan itibaren önemli çalışmalar yapmıştır. İlk icraat olarak Dernek Tüzüğü’nün

2. ve 3. maddesinde yer alan ve iki ayda bir yayınlanması planlanan dergi çıkarma işine girilmiş ve 1 Ocak 1959 tarihinde *Tarih Yolunda Erzurum* adıyla bir dergi çıkarılmıştır. Derginin gayesi ilk sayıda Dr. Zeki Başar tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir. “Derneğin ilk eseri olarak içerisinde coğrafya tarihi, kültür tarihi, sanat tarihi, folkloru, her çeşitten değerleri ve daha birçok kollarıyla Erzurum'a dair 200'den fazla konuyu toplamış olan bir program hazırlanmıştır. Bu konularla ilgili eserler hazırlanması ve münferit konuların ya da seri makalelerin bulunduğu *Tarih Yolunda Erzurum* dergisi çıkarılmaya başlanmıştır.” .../

/...“*Erzurum Tarih Derneği*'nin yayın organı olan *Tarih Yolunda Erzurum* dergisi, vesika gerçeği ile ilim süzgecini elinden bırakmamakla sadece asırların nisyanından ve daha yakın yılların arkasından ilim değerlerini, kültür değerlerini, folklor değerlerini ve diğerlerini bulup belli etmekle kalmayacak, aynı zamanda tefekkür hayatımızın zindeliğine ve fikir adamlarımızın cemiyetimiz üzerindeki müessirliğine de elbette ki hizmet etmiş olacaktır.” (Başar, 1959: 1-2) Bu önemli dergi, maddi imkânsızlıklardan dolayı süreli bir yayın olamamış, imkânlar uygun oldukça ara sıra yayınlanabilen bir dergi haline gelmiş ve uzun ömürlü olmamış, bir zaman sonra da yayın hayatına son verilmiştir.

- Derneğin bu ilk yayınından sonra araştırmacı-yazar İbrahim Hakkı Konyalı Erzurum'a davet edilerek şehrimizle ilgili bir kitap yazması istenmiş, uzun araştırma ve incelemelerden sonra 1960 yılında *Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi* başlıklı kitap, *Erzurum Tarih Derneği* yayınları arasında çıkmıştır. Bu kitap, Erzurum tarihi ve kültürü açısından son derece önemlidir. Erzurum merkezi ve köyleri gezilerek tüm tarihi eserler, fotoğrafçı Fuat Seval'in çektiği fotoğraflarla da zenginleştirilmiş, kitabeler okunmuş ve Erzurum hakkında yapılmış en kapsamlı kitap ortaya çıkmıştır. Bu kitabın tüm klişeleri halen derneğimizin arşivinde muhafaza edilmektedir.

- *Erzurum Tarih Derneği*'nin üçüncü kitabı da 1961 yılında yayınlanan Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun yazdığı *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi*'dir. Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun iki cilt olarak tasarladığı fakat sadece birinci cildi yayınlanabilen bu kitabın da tüm klişeleri ve Revnakoğlu'nun Erzurum'la ilgili arşivinin en azından önemli bir bölümü yine derneğimizin arşivinde yer almaktadır.

- Prof. Dr. Fahrettin Kızıoğlu tarafından yazılan *Tümüyle Erzurum Kongresi* adlı kitap. Bu kitap, Erzurum Kongresi'nin öncesindeki hazırlıklar, yazışmalar, kongrenin yapılış, kongre sonrasındaki etkileri ve sonuçlarıyla ilgili tüm bilgi ve belgelerin toplandığı önemli bir eserdir.

Derneğin yaptığı diğer faaliyetler de şunlardır:

- Kurtuluş yıllarında Erzurum merkezli olarak çıkarılan Albayrak Gazetesi'nin koleksiyonunun tamamlanmasına yardımcı olunması

- Cumhuriyet'in 50. Yıl Armağanı birinci cildinin hazırlanması

- Cumhuriyetimizin kuruluşundan önce Erzurum'da bulunan eski bilim kurumları olan tarihi medreselerin tanıtılması ve korunması; mezarlıkların, şehitliklerin, türbelerin korunması

- Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün anıt heykeli ve rölyeflerin yapımına öncülük etmesi ve daha birçok somut ve soyut çalışmalar. Bunlar arasında Aziziye Anıtı'nın yapılması, tarihi günlerde basın bildirimleri yayınlanması, Erzurum Kongresi'nin yapıldığı 23 Temmuz tarihlerinde ve Erzurum'un Rus-Ermeni işgalinden kurtuluş tarihi olan 12 Mart günlerinde Atatürk Anıtı'na çelenk konulması ve yapılan törenlerde derneğin temsil edilmesi vb. etkinlikler gösterilebilir. (Başar, 1997: 29-112)

Kısıtlı imkânlarla rağmen bunları bizzat yapan veya yapılmasına öncülük eden *Erzurum Tarih Derneği*'nin uzun yıllar başkanlık görevini deruhte eden Prof. Dr. Ali Kurt'un da dernekte önemli bir misyonu vardı. Öncelikle derneğin dağılmasını önlemiştir. Gelişen Erzurum'da dernek sayısı aşırı derecede arttığı ve hepsi de Erzurum adına iş yapmak için kurulduğu için Ali Kurt, geliri olmayan *Erzurum Tarih Derneği*'nin ayakta kalabilmesi için çoğu Erzurum'dan göç edip başka şehirlere yerleşen üyelerin cüz'î aidatlarını kendi cebinden ödeyerek ve resmi işlemlerini yerine getirerek bu ilk Erzurum derneğinin ayakta kalmasını sağlamış, önceki dönemlerden itibaren başlatılan ve Erzurum için çok önemli olan belgelerden oluşan arşivi geliştirmiştir. Bu belgeleri artık hasta bakmadığı ve sırf hatıraları yaşatmak için kapatmadığı muayenehanesinde biriktirmiştir.

Türk tarihinde önemli bir yeri olan 18 Eylül 1048 yılında kazandığı Pasinler Zaferi'nin kutlanması. Dernek başkanı Prof. Dr. Ali Kurt, her yıl bu tarihte dernek üyelerinden bazılarıyla Pasin Ovası'na giderek bu zaferin kazanılmasını sağlayan Selçuklu ordusunun kahramanlarına dua edip Fatihalar gönderirlerdi. Bu uygulama, Ali Bey'in vefatından sonra da devam ettirilmektedir.

Derneğin tüzüğünde hangi gelirlerin elde edilebileceği belirtilmiştir. Bunlar arasında biri aidatlar diğeri de bağışlar olmak üzere iki önemli gelir grubu vardır. Başlangıçta aidatlar düzenli ödenmesine ve bazı bağışlar

alınmasına rağmen, sonraki zamanlarda aidatlar ödenmemiş ve bağışlar da maalesef kesilmiştir. Derneklerin yaşamasında bu iki gelir kaynağı çok önemlidir. Sözelimi bahsi geçen yayınlar, bazı hemşehrilerimizin bağışlarıyla yapılmıştır. Yine bu bağışlarla Erzurum Kongresi'nin 50. yılı kutlamalarında kullanılmak ve ileride gerektiğinde dernek giderleri için harcanmak üzere darphanede beş adet altın, bir miktar da gümüş madalyon bastırılmış ve altın madalyonlardan biri dönemin Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay'a Kongre'nin 50. yılı kutlamaları için 1969 yılında Erzurum'a geldiğinde armağan edilmiştir. Gümüş madalyonlardan bir kısmı da derneğin giderleri için kullanılmıştır. Yinelemek gerekirse bağışların kesilmesi ve derneğin tek geliri olan aidatların da ödenmemesiyle *Erzurum Tarih Derneği*, yıllar içerisinde âtl duruma düşmüş ve hiçbir etkinlik yapamaz hale gelmiştir. *Erzurum Tarih Derneği*, gelirinin olduğu iyi zamanlarında 12 Mart Erzurum'un Kurtuluşu törenlerinde özel geceler tertip ederken, uzun yıllardır bu geceleri de tertip edememiştir.³

Erzurum Tarih Derneği'nin Yeni Döneminde Yapılanlar ve Yapılması Planlananlar

- 1955'ten bu yana derneğimizde görev alan başkan ve yönetim kurullarınca gazetelerden dergilere, kitaplardan makalelere, İbrahim Hakkı Konyalı'nın belgelerinden Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun belgelerine, mektuplardan bayram kartlarına kadar geniş bir Erzurum arşivi oluşturulmuştur. Ancak derneğimizin bu arşivi koruyabileceği, dernek işlerini ve kurumsal faaliyetlerini yapabileceği bir ofisi bulunmadığı için Prof. Dr. Murat Küçükuşurlu'nun teklifi ve ETÜ Rektörü Prof. Dr. Bülent Çakmak, *Erzurum Tarih Derneği* Başkanı Prof. Dr. H. Ömer Özden ile ERŞA yönetim kurulu başkanı Prof. Dr. Murat Küçükuşurlu arasında protokol imzalanarak 27 Ocak 2024 tarihinde bu önemli arşiv, Erzurum Teknik Üniversitesi (ETÜ) bünyesinde kurulan Erzurum Şehir Arşivi'ne (ERŞA) bağışlandı. Bu bağış sonrasında ERŞA'da *Erzurum Tarih Derneği*'ne küçük de olsa bir oda tahsis edildi. Bu önemli arşiv, belge ve bilgiler tasnif edilip dijital ortama aktarıldıktan sonra ERŞA'da Prof. Dr. Ali Kurt adıyla açılacak olan bu odada fotoğraflarla sergilenecek. Ayrıca ETÜ kütüphanesinde de yine Prof. Dr. Ali Kurt adına açılacak bölümde araştırmacıların hizmetine sunulmuş olacaktır. Bu bakımdan ETÜ Rektörü Sayın Prof. Dr. Bülent Çakmak ve ERŞA yönetim kurulu başkanı sayın Prof. Dr. Murat Küçükuşurlu'ya *Erzurum Tarih Derneği* yönetim kurulu olarak teşekkür ediyoruz.

- Derneğimizin idarecileri, yeni dönemde öncelikle derneğe ait bir büro bulunması mecburiyetinde olduğunun farkındadır. Yine dernek yönetim kurulumuz, daha önce yapılmış olan dergi ve kitap çıkarma faaliyetlerini yeniden hayata geçirmenin gayreti içindedir. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için de elbette ki maddi imkânlarla ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bakımdan ilk iş olarak üyelerimizden düzenle olarak aidatlarını ödemeleri talep edilmiştir.

- Derneğimiz, merhum Ali Kurt başkanımızın başlattığı Pasinler Zaferi'ni kutlama etkinliğini devam ettirecek ve bu zaferin ülke gündemine taşınmasını sağlamaya çalışacaktır. Nitekim 2023 yılının Eylül ayında TRT Erzurum Haber Müdürlüğü tarafından bu zafer, savaşın yapıldığı meydana yapılan konuşma ve çekimlerle bir hafta boyunca TRT Haber kanalında sunulmuştur.

- Erzurum, geçmişte bir esnaf teşkilatı olan ahiliğin yaygın olduğu bir şehridir ve şehrimizde halen birçok ahi mezarı bulunmaktadır. Önümüzdeki dönemde ahiliğin şehrimizde yeniden canlandırılabilmesi için Erzurum İl Ticaret Müdürlüğü ve ESOB ile ortak çalışmalar yapılması planlanmaktadır. Ahilik Haftası etkinliklerinde derneğimizin de temsil edilmesi sağlanacak, özellikle Erzurum'daki ilk ahi şeyhi olan Ahi Toman Baba'nın kabrinin görünür vaziyete getirilebilmesi ve üzerine bir türbe yapılması için gayret edilecektir.

- Erzurum, birçok evliyanın kabirlerinin bulunduğu ve kabirleri Erzurum'da olmasa bile Erzurumlu olan ve başta İstanbul olmak üzere başka şehirlerde şöhrete kavuşan şairlerin memleketidir. Bunlar arasında Erzurumlu olmamakla birlikte kabri/makamı Erzurum'da bulunan Yunus Emre gibi önemli bir şairimiz, Erzurumlu olmasına rağmen İstanbul'da padişahın musahibi olacak kadar şöhreti olan ve bugün mezarı bile bulunmayan Nef'i, kabri Niksar'da olan Erzurumlu Emrah, kabri Tillo'da bulunan İbrahim Hakkı Erzurumî, önemli devlet adamları vs. bulunmaktadır. Bunların Erzurum'la ilgilerinin tüm ülkemiz nezdinde bilinip tanınmasını sağlayacak ulusal ya da uluslararası bilgi şölenleri yapılması düşünüldüğü gibi en azından Nef'i için Erzurum'da temsili bir mezar yapılması için gerekli girişimlerde bulunulacaktır.

- Önümüzdeki 2025 yılının turizm başkenti olarak Erzurum seçilmiştir. Erzurum'un halen turizme kazandırılmamış birçok değeri bulunmaktadır. Bunlar arasında tabyalar ve cirit sporu önemli bir yere sahiptir.

³ Erzurum Tarih Derneği'nde en uzun süre başkanlık eden üç kişi vardır. Bunlar, derneğin kurucu başkanı Dr. Zeki Başar, gazeteci Kemal Alyanak ve Dr. Ali Kurt'tur. Bunların üçü de önemli çalışmalar yapmışlar, derneği yaşatmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Prof. Dr. Ali Kurt'tan biraz daha fazla bahsetmemizin sebebi, kendisini bizzat tanıma ve yönetim kurulunda birlikte çalışma imkânımız olmasından dolayıdır.

Bunların tarih ve spor turizmine kazandırılması için paydaşlarımızla birlikte hareket edilmesi ve bu amaca ulaşılması planlanmaktadır. Şehrimiz, tabya sayısı bakımından ülkemizin en başta gelen illeri arasında ilk sıradadır. Tabyaların mutlaka turizme kazandırılması gerekmektedir. Ata sporumuz olan cirit de halen turizme açık değildir. Cirit sporumuzun da turizme açılması turizm başkentinin gereklerindedir.

- Erzurum, aslında bir müzeler şehri olmaya çok müsait olmasına rağmen müzecilikle ilgili alanlar yeteri kadar değerlendirilmiş değildir. Konunun, ilgili devlet kurumlarıyla görüşülerek gündeme alınması ve Erzurum'un müzeler şehri olması için gerekli girişimler yapılması düşünülmektedir.

Aslında yapılması düşünülen birçok önemli konu bulunmakla birlikte takdir edilir ki bütün bunlar, maddi imkânların yeterli olmasına bağlıdır. Umarız bu imkânlara ulaşır, ilgili kurumlardan yeterince destek alır ve hem şehrimize az da olsa katkılarda bulunur ve aynı zamanda da derneğimizin yaşamasını sağlayabiliriz.

Sonuç

Erzurum Tarih Derneği, Erzurum'un tarihi ve sosyal misyonunu devam ettirmek amacıyla kurulmuş olan ilk Erzurum derneğidir. Kurulduğu tarih olan 1955'ten bu yana, önemli faaliyetlerde bulunan Dernek, uzun süre atıl durumda kalmış olmasına rağmen Ali Kurt tarafından yaşatılması için her türlü fedakârlık yapılmıştır. Bundan sonraki yönetim kurulu da devraldığı vizyon ve misyonu devam ettirme kararı almıştır. Bunun bir yansıması olması bakımından Erzurum Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı, Palandöken Belediyesi, ERŞA, Er-Vak, TYB Erzurum Şubesi, Türk Ocakları Erzurum Şubesiyle yapılan programlar, söyleşiler, saha dersleri ve basın bildirimleri örnek olarak verilebilir. En son yapılan faaliyet, Yahya Kemal Panel ve Konser programıdır. Bu programda Yahya Kemal konusunda beş ayrı konu anlatılmış ve her konuşmanın ardından da EBB Kültür Daire Başkanlığı nezdinde kurulan ve Bestekâr Sıtkı Sahil tarafından çalıştırılan Türk Sanat Musikisi topluluğu Yahya Kemal'in şiirleri üzerine yapılan besteleri seslendirdiler. Yaz dönemi sonrasında çalışmalar hızlandırılacak ve Dernek, özellikle 2025 Turizm Başkenti olarak ilan edilen Erzurum'un bu süreci en başarılı şekilde tamamlaması ve sonraki yıllarda da tarih turizminin aranan şehirlerinden biri olması için elden gelen her hazırlık ve çalışma yapılacaktır.

Kaynaklar

Başar, Z. (1959). Çıkarken. *Erzurum Dergisi*, 1(1), 1-12.

Başar, Z. (1997). *Erzurum Tarih Derneği Kırk Yaşında*. İstanbul: Kırkambar.

Dursunoğlu, C. (1998). *Milli Mücadelede Erzurum*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Sevük, İ. H. (2002). *Yurttan Yazılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özden, H. Ö. (2019) “*Cevat Dursunoğlu’nun Milli Mücadele Anılarında Erzurum*”, Erzurum Teknik Üniversitesi 100. Yılında Erzurum Kongresi Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2019-Erzurum) Bildiriler Kitabı, Editörler: Prof. Dr. Murat Küçükkuşurlu- Doç. Dr. Naim Ürkmez-Doç. Dr. Uğur Akbulut, Erzurum, ss. 446-461.

Tanpınar, A. H. (2017). *Beş Şehir*, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Kansu, M. M. (2019). *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, c. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yazar Katkıları: Fikir%100; Tasarım%100; Denetleme%100; Kaynaklar%100; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi ; Analiz ve/ veya Yorum%100; Literatür Taraması%100 ; Yazıyı Yazan%100; Eleştirel İnceleme%100

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: Concept %100 ; Design%100 ; Supervision%100 ; Resources%100 ; Data Collection and/or Processing%100 ; Analysis and/or Interpretation%100 ; Literature Search%100 ; Writing Manuscript%100; Critical Review%100

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethics Committee Approval:-